
STRATEGIE

Redakce časopisu pokračuje v uveřejňování jednotlivých statí, které vydalo Deutsche Strategie Forum ve sborníku o strategii **Strategie-Handbuch**. Jde o další dvě statě, které byly zkráceny a redakčně upraveny, a to autorů: **H. H. Maula** - Hospodářská zranitelnost Spolkové republiky Německo politickými a vojenskými krizemi ve třetím světě, **H. H. Glinsmanna** a **E. J. Horna** - Vývoz výzbroje: vyhlídky a rizika.

Již podle názvů článků můžeme vidět, že tato problematika se netýká pouze SRN, ale i naší země. Na počátku tohoto roku otázky vývozu zbraní se ukazovaly jako značně problematické a bylo kolem nich dosti vzruchu na všech úrovních naší politické scény. To samé platí i o vlivu krizí ve třetím světě na náš stát. Proto si myslíme, že získané informace poskytnou čtenářům možnost, aby si sami udělali o dané problematice svůj vlastní úsudek a uvidí, jak se dívají na tyto ožehavé otázky i ve vyspělém demokratickém státě - SRN.

Hospodářská zranitelnost Spolkové republiky Německo politickými a vojenskými krizemi ve třetím světě

Stále těsněji propojené sítě vzájemné hospodářské závislosti mají mocensko-politický náboj. Proto i značnou pozornost podle autora zasluhuje nový pojem "**ropa jako zbraň**" (Ölwaße). Z tohoto důvodu i obsahem článku jsou **problémy**, které souvisejí s touto vzácnou surovinou. Závislost předních průmyslových zemí na dovozu ropy se stala jejich Achillovou patou, která poskytla jisté skupině producentů ropy ve třetím světě neočekávaný mocenský potenciál. Hospodářská bezpečnost musela být nyní jako ústřední složka státní a mezinárodní bezpečnostní politiky zařazena do všech zahraničněpolitických úvah.

Patnáct let po prvním vzniku surovinové nejistoty v mezinárodní politice však z tehdejších obav nezůstalo téměř nic. Zdá se, že ropná krize přestala být problémem - a s ní odezněla také diskuse o plánování západního společenství pro případ krize, pro případ ohrožení přicházejícího zvenčí, z regionů ležících mimo oblast Severoatlantické smlouvy.

Není tudíž hospodářská zranitelnost průmyslových států krizemi ve třetím světě již žádným problémem? Při pečlivé analýze jsou nepřiměřené:

- nyní často pozorovaná lhostejnost hodnocení,
- stejně jako často hysterické reakce pozorované v sedmdesátých letech.

Problémy se sice změnily, ale v žádném případě nevymizely: nikdy nebyly tak dramatické jako v zimě roku 1973/74, avšak nejsou tak nevinné, jak by mohlo tvrdit současné hodnocení. Zranitelnost je možná reálná, přitom její rizika je možné při rozumném předvídání zcela zvládnout.

Formy hospodářské zranitelnosti

Hospodářská zranitelnost předních průmyslových států vyplývá z jejich rozsáhlých zahraničně-hospodářských vazeb. Tyto vazby představují jednu z důležitých sil růstu poválečného období a jsou páteří blahobytu: Vzájemné vazby však znamenají vždy také závislosti, které

jsou sice vzájemné, avšak v žádném případě symetrické, mohou podle okolností obsahovat také zranitelnost, popřípadě naopak mocenský potenciál. Ze zahraničních hospodářských vazeb vyplývají:

● **Přímé problémy zranitelnosti** vojenskými a politickými krizemi ve třetím světě, především se zřetelem k zásobování energií a surovinami.

● **Nepřímá zranitelnost a závislost**, politické a vojenské krize v částech třetího světa mohou svými zpětnými účinky na vnitřní růst postižených oblastí mít nepříznivé účinky na jednotlivé průmyslové státy (ztráta možností odbytu exportního průmyslu, ohrožení mezinárodního měnového systému, atd.).

Plynulé zásobování průmyslově vyspělých států minerálními surovinami ze třetího světa spočívá na minimální míře vnitropolitické a regionálně politické stability v těžebních a tranzitních regionech. Tuto stabilitu je ale nutné ke křehkým hospodářským, sociálním a politickým strukturám, dále i četným konfliktním potenciólům třetího světa považovat za ohroženou. Ohrožení "surovinové-hospodářské bezpečnosti" může přitom nabývat v zásadě těchto forem:

- **omezené vnitřní prostory**, z toho může vzejít sociální neklid, stávky v důležitých těžebních a tranzitních regionech,
- **větší vnitřní rozpory**, z kterých by pravděpodobně mohly vzniknout občanské války (s rozsáhlým použitím síly a dlouhou dobou trvání), regionální konflikty a války,
- **instrumentalizace** západní surovinové závislosti těžebními zeměmi (surovinová zbraň),
- **otevřené nebo subversivní útoky** třetích zemí proti zemím a regionům třetího světa bohatým na suroviny.

V zásadě se surovinově-hospodářská zranitelnost průmyslových států týká ovlivňování těžby, vývozu, dopravy a zpracování důležitých energetických i neenergetických surovin.

Neuralgické body se přitom liší od případu k případu: mohou být v rovině těžby, ale také zpracování a dopravy. Podrobnou a soustavou analýzou je třeba zjišťovat, kde může nastat zranitelnost.

Analýza rizika surovinově-hospodářské zranitelnosti

Závislost není v žádném případě totožná se zranitelností. Mezinárodní vazby, které nutně znamenají závislost, umožňují účinnější mobilizaci zdrojů, a proto větší blahobyt, tvoří páteř hospodářské dynamiky průmyslově vyspělých států. Politika omezování závislosti by byla nesprávná. Avšak závislost může znamenat zranitelnost a obsahovat skutečná rizika. Tato rizika je zapotřebí poznat a patřičnými opatřeními odstranit nebo podstatně snížit.

Závislost v zásobování surovinami je možné v zásadě snadno zjistit:

- podíl dovozu na spotřebě, jakož i koncentrace dovozu poskytují k tomu první statistické záchytné body,
- budoucí závislost je možné hodnotit podle předpovědí nabídky a poptávky, přičemž na straně nabídky jsou důležitými záchytnými body z krátkodobého - a střednědobého hlediska existující plány na zřízení, resp. rozšíření těžebních kapacit a z dlouhodobého hlediska rozložení zásob.

Existence reálných zásobovacích rizik vyžaduje kromě závislosti ještě další dva předpoklady:

- národní hospodářství průmyslově vyspělého státu musí být vyřazením dovozu surovin těžce poškozeno, musí být tudíž zranitelné,
- musí existovat zřejmá krizová situace, která by mohla posunout příslušné vysoké vyřazení do oblasti možného.

K hodnocení zranitelnosti je nutné zjistit, resp. hodnotit tyto parametry:

- Jaký význam má příslušná surovina v celkových souvislostech národního hospodářství?

Je důležitým vstupem strategicky důležitých průmyslových odvětví jako je průmysl oceli, elektronický nebo chemický, popřípadě strojírenství?

● Které možnosti přizpůsobení existují v případě omezení dodávek na straně poptávky? Do jaké míry je možné krátkodobě snížit spotřebu bez případných výdajů náhražkami, popřípadě úspornými opatřeními? Možnosti náhrady existují v několika rovinách: na materiální úrovni používáním jiných surovin s podobnými vlastnostmi; v rovině konečného produktu (např. náhrada měděného kabelu spojovací družicí). Úspora je možné dosáhnout snížením specifické spotřeby surovin pro jednotku vyrobeného produktu, nebo upuštěním od výroby. Je jasné, že poslední možnosti by bylo nutné se pokud možno vyhnout.

● Jaké podmínky přizpůsobení existují v případě omezení dodávek na straně nabídky? Do jaké míry je možné krátkodobě a bez velkých dalších výdajů využít jiných nabídek? Přitom hrají úlohu v první řadě volné kapacity v nedotčených těžebních nebo zpracovatelských oblastech, alternativní dopravní cesty, intenzivnější využívání odpadového materiálu a konečně zásoby ve spotřebitelských zemích.

Pro skutečnou zranitelnost národního hospodářství mají tudíž rozhodující význam výsledky přizpůsobovacích procesů, které by bylo nutné očekávat v případě zásobovací krize. Tuto přizpůsobivost je velmi těžké zjistit přesně, ale zpravidla lze ji přibližně odhadnout. Tržní mechanismy (s přidavnými zásahy státu nebo bez nich) mohou v zásadě zvládnout každou formu poruchy; vlastní problematika spočívá ve výlohách a časech předstihu, které s tím jsou spojeny. V případě náhle vzniklé a dramatické poruchy zásobování by byly přizpůsobovací procesy zřejmě větší, než při pozvolném zvětšování nedostatku; v prvním případě by vznikly především velmi vysoké přizpůsobovací výdaje tehdy, když by mobilizace krátkodobě disponibilní a relativně cenově příznivé přizpůsobivosti (např. zvýšení odběru od jiných dodavatelů, snížení luxusní poptávky, které je možné se zříci, ověřené materiálové náhrázky) nepostačovala ke kompenzaci výpadků. V tomto případě by bylo nutné obávat se přizpůsobovacích procesů spojených s výrobními ztrátami, které by mohly znamenat velmi vysoké hospodářské a sociální (nezaměstnanost) výdaje.

Poslední podmínka, která musí být splněna, se týká věrohodnosti "krizového scénáře". Porucha zásobování řádové velikosti, značně překračující cenově neutrální a rychlé disponibilní možnosti přizpůsobení, musí být tudíž politicky věrohodná, musí mít jistou pravděpodobnost. Tato formulace se nesnaží o kvantifikovatelnost pravděpodobnosti krizí. Ve skutečnosti jsou všechny metody takové kvantifikace v zásadě subjektivní a málo přesvědčivé. Politické události se stále ještě vymykají prognostickým schopnostem i u těch nejlepších znalců oboru. Určité konfigurace krizí se ovšem jeví jako nepravděpodobné, proto mohou být klidně pominuty.

Pro toto kritérium hodnocení je tudíž rozhodující možnost sestavovat politicky věrohodné "scénáře". To sice umožňuje jen velmi hrubé odhady celkového rizika (které se matematicky zjistí jako součin pravděpodobnosti poruchy zásobování a způsobených výloh), avšak přesto umožňuje vypracovat důmyslnou strategii pro zjištění a omezení rizika.

Zásobovací rizika u energetických surovin

Jen zběžný pohled na energetickou strukturu průmyslově vyspělé země dokazuje, že analýza rizika v zásobování energií musí posuzovat především ropu.

Taková analýza rizika se může do značné míry omezit na ropu, je zapotřebí proto poznamenat, že první závěry přehledného pojetí problému musejí být nejdříve ověřeny se zřetel na zastupitelnost nositelů energie. Neboť energetické trhy (ty jsou míněny pojmem zastupitelnost) jsou jak oborové (mezi různými formami energie), tak geograficky propustné. Jejich produkty proudí (řízeny poptávkovými a cenovými tendencemi) v zásadě přes oborové

a zeměpisné hranice. Přitom je propustnost různých energetických trhů mezi sebou krátkodobě spíše omezena:

- možnosti přejít od jednoho nositele energie, jako je ropa, k jinému (zemnímu plynu nebo uhlí) jsou zpočátku velmi malé, zatímco
- geografická zastupitelnost, především u ropy je velmi vysoká.

To pro analýzu zásobování průmyslově vyspělého státu znamená, že zásobování musí:

- být posuzováno jako začleněné do světového trhu ropy a ropných produktů,
- alespoň dlouhodobě zahrnovat souvislosti různých energetických systémů.

Nicméně přesnější zkoumání rizik u ostatních nositelů energie (uhlí, zemní plyn, uran) vede k závěru, že podstatná rizika by ve skutečnosti i nadále mohla spočívat v oblasti zásobování ropou. Vzhledem k zastupitelnosti ropy jsou tudíž analýzy závislosti, týkající se situace průmyslově vyspělého státu, málo výmluvné. Rozhodující je celková situace na mezinárodním trhu ropy.

Důležitý je vývoj závislosti na organizaci států vyvážejících ropu. Mnohé svědčí o tom, že nyní se nacházíme v bodě obratu v zásobování energií do té míry, že značné snížení závislosti průmyslových států na dodávkách ze zemí vyvážejících ropu, zvláště z oblasti Perského zálivu, dosáhlo nyní svého vrcholu, v budoucnu by zase mohlo dojít k opaku.

Byly otevřeny nové ropné oblasti (Severní moře, Aljaška, Egypt, Brazílie, Indie). Úlohou zemí vyvážejících ropu jako dodavatelů světového energetického systému je zabezpečit poptávku jen do té míry, do jaké ji nemohou uspokojit jiní dodavatelé. Podíl oblasti Perského zálivu na těžbě ropy západního světa poklesl od roku 1973 do roku 1985 ze 44 % na 26 %.

Tento pro spotřebitele příznivý vývoj vedl v posledních letech ke značně silné nabídce energie a ropy. Avšak ropná pole na Aljašce a v Severním moři dosáhla vrcholu své těžby. V devadesátých letech je nutné počítat se značným zvýšením závislosti USA a Velké Británie na dovozu ropy. Tato navíc potřebná těžba může vzhledem ke stavu věci přicházet jen z oblasti Perského zálivu, kde je nyní soustředěno přibližně 85 % volných těžebních kapacit (v roce 1990, pozn. red.).

Je nezbytné posoudit zranitelnost průmyslových zemí poruchami v zásobování ropou. **V případě zásobování ropou mohou skutečný hospodářsko-bezpečnostní problém představovat nejen:**

- fyzická dostupnost potřebných množství, ale také - cena.

Složení spotřeby ropy z hlediska jednotlivých druhů spotřeby bude v nejbližších letech bezpochyby různé, avšak výrazný význam dostupnosti ropy sotva změní. Ropa je a zůstane kritickou surovinou.

Přizpůsobivost by byla v případě vážné poruchy v zásobování ropou pravděpodobně omezená. Výrobní rezervy mají dnes značný objem. Většina těchto výrobních rezerv se však nachází na Arabském poloostrově. Kapacitní rezervy by se tudíž mohly v budoucnu nacházet právě v tom regionu, který je krizemi nejvíce ohrožen, totiž v regionu Perského zálivu. Naopak, možnosti zvládnutí zásobovacích poruch vycházejících z jiných dodavatelských regionů by byly pro dohlednou dobu příznivé tehdy, kdyby těžební země Arabského poloostrova souhlasily s aktivizací jejich volných kapacit.

Zásobovací obtíže zvláště ve vztahu k oblasti Perského zálivu by mohly vzniknout také tím, že by byly blokovány důležité dopravní cesty (např. Hormuzská úžina). Tento problém ovšem v posledních letech ztratili na dramatickosti, když se zlepšila přizpůsobivost dopravních systémů (ropovody).

Pro krizový případ existují na straně nabídky značné zásoby v těžebních a především ve spotřebitelských zemích. Komerční zásoby v průmyslově vyspělých zemích by měly krytí normální spotřeby přibližně pro 72 dny. Dále existují tzv. "strategické" (vládami vytvořené) zásoby přibližně pro 20 dnů. V mezinárodní agentuře pro energii disponují průmyslové státy také vlastní organizací pro zabezpečení v případě krize a pro vyřešení krize.

Na straně poptávky existují možnosti náhrady především v průmyslových zařízeních pro výrobu tepla a elektřiny, pokud jsou vybaveny několika druhy hořáků, a proto schopny rychle přejít od ropy na jiné nositele energie. V jiných oblastech jsou však možnosti snížení poptávky v důsledku poruch zásobování omezeny do značné míry na úspory.

Krizové plánování mezinárodní agentury pro energii považuje snížení poptávky o sedm až deset procent, jakož i koordinované spotřebovávání zásob ke kompenzaci většího poklesu nabídky za základní prvky pro řešení krize. Je možné si představit politickou krizi, která by mohla vystavit vážné zkoušky zálohy pružnosti tohoto systému pro vyřešení krize, nebo která by je mohla dokonce překonat? Sestavené "scénáře" dokazují, že ztráta dvou třetin vývozu ropy z oblasti Perského zálivu by mohla takovou zkoušku představovat. K tomu se pojí druhý zdroj rizika: i kdyby se podařilo zvládnout účinky zásobovací krize z hlediska množství, mohlo by v důsledku krize dojít k dalšímu dramatickému posunu v soustavě cen, a to možná s katastrofálními důsledky pro světové hospodářství.

Nebezpečí pro zásobování energií by se tudíž mohlo v devadesátých letech zase rozšířit. Přitom přichází v úvahu tyto situace:

- omezený neklid, stávky atd.,
- regionální konflikty nebo delší občanská válka,
- použití "ropné zbraně"; její úspěch by závisel ve značné míře na daných okolnostech trhu.

Zásobovací rizika u neenergetických surovin

Seznam důležitých nebo "strategických" surovin zahrnuje chrom, mangan, kobalt, vanadium a platinové kovy. Hlavní světovou těžební oblastí je jižní Afrika.

U všech těchto surovin by v případě zásobovací krize byly zásoby ve spotřebitelských zemích důležitým prvkem možnosti pro přizpůsobení. Zásoby, které by postačily na několik týdnů existují v mnoha spotřebitelských zemích. Nicméně na rozdíl od ropy neexistuje žádná mezinárodní organizace pro koordinaci při řešení krize. "Strategické" zásoby v rozsahu, který zasahuje zmínky, udržují jen USA a Francie.

Jakých národněhospodářských výdajů by bylo nutné se obávat v případě vážné zásobovací krize v oboru důležitých neenergetických surovin? Metodické problémy hodnocení těchto výdajů jsou značné, a proto výsledky jsou velmi nejisté a rozporné. Přitom porucha v zásobování spojená s výpadkem 50 % dodávek není politicky v žádném případě nepravděpodobná.

Politické závěry

Zanedbávání problémů surovinové-hospodářské zranitelnosti průmyslově vyspělého státu by mohlo znamenat nebezpečné podceňování skutečnosti. Cyklický vývoj trhu by pro daný okamžik mohl tomuto postoji dodat zdání oprávněnosti. Pro devadesátá léta je naproti tomu nutné v obou důležitých oblastech (u ropy a mnoha neenergetických surovin) počítat se stále se zúžujícím trhem a zároveň s rostoucí koncentrací na dodavatele, s nimiž je spojeno velké riziko. Rizika s tím spojená jsou u ropy o to tíživější, že zde by se hospodářsko-bezpečnostním problémem mohlo stát nejen množství, ale také vývoj cen. Na druhé straně je zde příprava na krizi vcelku rozvinuta daleko více než u neenergetických surovin. Národní krizové zásoby a mezinárodní organizace tvoří materiální a organizační předpoklady pro úspěšné vyřešení krizí; nebezpečí zde spočívají spíše v selhání politiky v případě krize.

Naproti tomu u neenergetických surovin ve většině průmyslových států neexistují účinné nástroje pro řešení krize; navíc by mohla v důsledku neexistence mezinárodního koordinčního mechanismu vznikat mezinárodní zatížení, kdyby se státy dostaly do těžké konkurence o nedostatečně disponibilní množství. To překvapuje tím více, že výdaje na udržování strategických zásob jsou u neenergetických surovin ve srovnání s ropou nepatrné.

Alternativy pro zabezpečení pro případ krize příslušnými materiálními a organizačními opatřeními (vytvoření strategických zásob, přičemž by v úvahu přicházelo také povinné předzásobení průmyslových odvětví s příslušnými finančními výdaji, resp. smíšený systém; plánování pro případ krize; mezinárodní nástroje) se zdají být v zásadě problematické. Na jedné straně je malá naděje, že se žádné větší zásobovací krize nevyskytnou, nebo že v případě krize se tržní reakce postarají o přizpůsobení bez větších výdajů. Historická zkušenost v mezinárodním ropném trhu dokazuje, že tato naděje je málo spolehlivá. Na druhé straně stojí řešení příčin zásobovací krize, resp. její předcházení diplomatickými prostředky, nebo s pomocí vojenské síly. Naděje na zabránění krizím (resp. jejich zmírnění diplomatickými metodami) nemohou být na Blízkém a Středním východě ani v jižní Africe hodnoceny příliš příznivě. Použití vojenských mocenských prostředků je spojeno s tak velkými riziky, výdaji a nejistotami, že by se s ním zpravidla nemělo počítat jako s prostředkem pro vyřešení surovinových zásobovacích krizí. Předcházení a vylučovací rizika se zde jeví být lepším řešením za krize než vojenské dobrodružství.

VÝVOZ VÝZBROJE: VYHLÍDKY A RIZIKA

Charakteristickým znakem mezinárodního obchodu je, že zpravidla slouží ke prospěchu všem zúčastněným. Stát, který obchodem bohatne, si může dovolit více výzbroje a stává se, alespoň potenciálně mocnější. Proto je z čistě vojenského hlediska jakýkoli obchod s potenciálními protivníky na pováženou, protože i oni přitom bohatnou. Navíc nelze v širokém spektru zboží, s nímž se obchoduje, soustavně rozlišovat mezi vojenským a civilním zbožím; technologie mají dvojakou povahu, tj. jsou vhodné jak pro vojenské, tak pro civilní použití. Dokonce i vývoz potravin může v dovážející zemi sloužit k zásobování vojsk anebo uvolňovat zdroje pro zbrojení. Tento dvojaký charakter platí pro vývoz stejně jako pro dovoz. Jaké riziko pro bezpečnost státu je pak spojeno s vývozem dvojakých technologií, závisí v jednotlivém případě na tom, do jaké míry může být posílena vojenská moc potenciálního protivníka.

U vojenského zboží (výzbroje) je otázka bezpečnostního rizika při vývozu přirozeně formulována velmi ostře. Vývozce nebo vývozní stát musí neustále zvažovat, co dokonce s výzbrojí udělá, proti komu ji popřípadě použije. Válečný konflikt se stává rizikem pro vývozce, obchod se může dodatečně projevit jako obchod s nepřitelem. Na základě kalkulace vojenského rizika vznikají přinejmenším čtyři druhy výdajů obchodu se zbraněmi:

1. Nadměrné přepravní výdaje.
2. Výlohy nesprávné specializace v mezinárodním obchodě.
3. Výlohy související se snížením soutěže.
4. Náklady na "vojenskoprůmyslový komplex".

● **K bodu jedna** lze konstatovat, že kontroly vývozu zbraní vedou pravidelně k neekonomickým jevům ve světovém hospodářství; uvést je nutné především propletené odbytové cesty s "oklikovou" produkcí.

● **K bodu dvě** je možné říci, že oblast bezpečnosti je doménou státu, a proto je vystavena přímým politickým vlivům. Protože politika není a také nemůže být vysvětlitelná z ekonomických hledisek, protože navíc se bezpečnostněpolitická mezinárodní koalice v průběhu doby mění, přitom ale se zároveň regionálně značně rozšiřují, nejsou vývozní-dovozní vztahy z větší části odůvodněny cenovými výhodami produkce. Výlohy nesprávné specializace vznikají také tehdy, když stát na základě úvah o zabezpečení a bezpečnosti udržuje minimální míru vlastní zbrojní výroby.

● **K bodu tři** - při nabídce výzbroje jde o konflikt mezi důležitými úkoly státu při poskytování veřejných statků. Jednak má stát zaručovat volnou soutěž, neboť jenom soutěž vede k účinné nabídce zboží. Za druhé stát je odpovědný za vnitřní a vnější bezpečnost. Kterému z těchto obou veřejných statků je nutné při nabídce zbraní dávat přednost - soutěži

nebo bezpečnosti - vyplývá ze zvážení mezi možnými výlohami za neuskutečněné poskytnutí příslušných veřejných statků: **chybí-li vnitřní nebo vnější bezpečnost, pak jsou možné výlohy zajisté velmi vysoké.** Avšak také neexistence soutěže v této oblasti může (nehledě na přímé ekonomické výlohy spojené s poklesem účinnosti) ohrožovat existenci státu, když státní kontrola vojensko-průmyslového komplexu zasáhne do jiných oblastí, a tak destabilizuje vnitřní pořádek, který by měl být chráněn, a způsobí, že tento vnitřní pořádek je méně hoděn ochrany.

● **K bodu čtyři lze říci, že ve zbrojní výrobě se vytvořil tzv. vojenskoprůmyslový komplex velkých podniků. Jeho existence usnadňuje spolupráci mezi státní nákupní a výrobní byrokracií.** Taková spolupráce státu s mnoha malými podniky by byla již jen organizačně velmi obtížná, přinejmenším pokud je utajení důležitým principem spolupráce. Tato (zvláště ve zbrojní oblasti velmi výrazná) byrokratická spolupráce se projevuje ve vysoké personální zastupitelnosti mezi orgány nabídky a poptávky, stejně jako v pravidelně se opakujících překvapeních při odchylkách mezi plánovanými a skutečnými cenami jednotlivých projektů.

Z hlediska vyvážejících zemí existují ovšem také příznivé vyhlídky. Ty je zapotřebí vidět především v tom, že vývozem zbraní:

1. Je podněcován technický pokrok v civilní oblasti.
2. Úvnitř státu mohou být vyčerpány porovnávací cenové výhody.
3. Je možné využívat výhod velkých sérií.
4. Nové zbraně (zbraňové systémy) mají u dovozce větší vyhlídky na to, že budou vyzkoušeny za bojových podmínek.

● **Obchod s výzbrojí urychluje technický pokrok, protože existuje tendence žádat jen nejúčinnější vojenský materiál.** Pro nejbližší stranu je to podnětem k tomu, aby vyráběla technologicky vysoce hodnotnou výzbroj, nikoli výzbroj přizpůsobenou zvláštním strukturám často méně vyvinutých dovážejících zemí. Pro vysoce rozvinutou zemi mohou z vedlejších výroků a také z dvojakých technologií plynout důležité růstové stimuly pro civilní oblast. Proti tomu je však nutné postavit finanční výdaje, které vyplývají z jevů fluktuace na základě odlákávání kvalifikovaných pracovních sil z civilní oblasti.

● **Tou měrou, jakou nejsou z bezpečnostních důvodů vyváženy žádné druhy výzbroje, přesunuje se (mezinárodní) soutěž na jiné výrobky.** Protože samotná výzbroj i nadále zahrnuje špičkové technologie, klesá za jinak stejných podmínek technologická hodnota vývozu vysoce rozvinutých zemí.

● **Ve zbrojní oblasti má výjimečný význam úloha předběžného výzkumu a vývoje.** Národní poptávka umožňuje u velkých vojenských systémů vždy jen malé série s příslušně vysokým zatížením výdajů na výzkum a vývoj pro jeden kus. Snaha získat vývozní objednávky pro další série (u kterých se přídavné výdaje na výzkum a vývoj rovnají nule) je vysoká, protože očekávané další zisky jsou velké. Z tohoto důvodu také mohou klesnout i výrobní náklady na vlastní zbrojení.

Při vývozu výzbroje je zapotřebí rozlišovat mezi ekonomickým, politickým a morálním hodnocením. Pokud jde o morální složku, je (v souladu s převládajícím, po celém světě sdělovacími prostředky hlášeným hodnocením) v prvé řadě patriarchální povahy, když se zkoumá, zda si potenciální dovážející země "zaslouží", aby jim byla dodávána výzbroj. Výsledkem této morálky je směrodatný požadavek, **aby nebyla žádná výzbroj dodávána do krizových oblastí anebo vládám, které by mohly zbraní používat k vnitřnímu útaku.**

Samostatná (tj. neřídící se ani morálními ani ekonomickými kritérii) politická složka může vždy existovat tam, kde působí vojenské spojenecké smlouvy, kde jsou dotčeny zvláštní vztahy vyplývající z dřívějších nebo současných imperiálních zájmů, nebo kde se vyvážející země z vážného důvodu zavázaly ke zvláštním výkonům.

Vývoz výzbroje a jeho regionální struktura má přímou souvislost s efektivní poptávkou po

této výzbroji. To, čím je poptávka v jednotlivém případě určována, zda potřebou vnější bezpečnosti (což může být z důvodů rozdílného vnějšího ohrožení nebo rozdílného hodnocení stejného vnějšího ohrožení velmi různé), nebo úsilím o dosažení vnější stejně jako vnitřní moci, je předmětem historické a politické analýzy.

Nakonec však záleží na tom, kolik výzbroje se požaduje a kam je výzbroj dodávána. Pro poptávku je součet vojenských výdajů významnou veličinou.

Obchod s výzbrojí se ve skutečnosti převážně neřídí klasickými ekonomickými vzory mezinárodní dělby práce. **Při značném zjednodušení jsou nejvýstižnější:**

- **na straně poptávky:** politická hypotéza o dominanci bezpečnostní kalkulace,

- **na straně dodávky:** rovněž politická hypotéza o asymetrii sebeomezování v obchodu se zbraněmi.

Z těchto zvláštností je vidět, že mezinárodní dělba práce, dokonce když posuzujeme jen západní průmyslové země samotné nebo společně s rozvojovými zeměmi, je ekonomicky suboptimální. Jinými slovy: zásobování zbraněmi je dražší, než by mohlo být; při svobodném rozvoji dělby práce by mohlo být zásobování civilním zbožím lepší, aniž by byla omezena výroba zbraní. Argument proti takové výlučně ekonomické úvaze praví, že úvahy o bezpečnosti (zásobování v případě krize) a jiné politické výhrady mohou být vysvětlovány jako ekonomické hodnoty, a proto není rozpočet tak příliš suboptimální. Nicméně co zůstane, je přinejmenším suboptimální rozdělení výroby výzbroje a rozrůzněná struktura obchodu jak v rámci spojeneckých svazků, tak také při dodávkách do rozvojových zemí.

Příznivé vyhlídky vyrovnání struktur v rámci společenství spočívají, pokud jde o stranu vyvážející:

- ekonomicky ve zvyšování rentability celkových hospodářských kapitálových zásob,

- vojenskopoliticky ve zvyšování kvality zbraní, jakož i ve zlepšování vztahů partnerských zemí.

Zvyšování celkové hospodářské rentability se může projevovat ve zvyšování zaměstnanosti, urychlování technického pokroku a ve snižování (státních) výdajů na udržování vojenských výrobních zařízení. Vcelku spočívá na výhodnosti vývozu takových druhů zboží, u kterých má země relativní výhody výrobních nákladů. **Urychlení technického pokroku může být dosaženo tím, že ve vojenské oblasti se výzkum a vývoj vzhledem ke zvýšeným vývozním možnostem více vyplácí a tento pokrok zase zvyšuje účinnost vytváření statku "vnější bezpečnost".** K tomu přistupuje nepřímá technologická souvislost mezi vojenským a civilním sektorem, která praví, že nové metody a výrobky ve vojenském sektoru mohou být často adaptovány také v civilním sektoru.

Nákupní ceny výzbroje v národním rámci by mohly ze dvou důvodů pro liberalizaci vývozu klesat:

- Jednak vzhledem k větším sériím klesají kusové ceny druhů výzbroje.

- Vývozní zakázky mohou vést k ustálení míry vytižení jak v oblasti výzkumu a vývoje, tak také v oblasti výroby. To má dnes zvláštní význam, neboť státní objednávky jsou ve srovnání s civilním sektorem nestálé.

Příznivé možnosti poskytuje přizpůsobení struktury z čistě vojenského hlediska: výzbroj se musí v mezinárodní soutěži prosazovat proti nabídce jiných zemí, a tak je pokrok produktivity vynucován soutěží tak, jak je to běžné v civilní oblasti. Důležitý je také aspekt, že výzbroj může být u zahraničního příjemce vyzkoušena v konfliktech z hlediska své účinnosti. Tím se vytváří pozitivní zpětné vazby, protože po osvědčené výzbroji je zvláště velká poptávka.

V politické oblasti může být se stoupajícím rozsahem vývozu výzbroje spojeno užší pouto k zahraničním partnerským státům, pokud stoupá vzájemná závislost a výměna doplňujících služeb je schopna podporovat vzájemné vztahy.

Přizpůsobení struktury vývozu u výzbroje na strukturu civilního zboží nejen zlepšuje situaci vyvážejících zemí, ale do jisté míry, také do zemí dovážejících. Dovážející země mohou šetřit i jinak používat zdroje, které byly až dosud používány pro relativně neúčinnou vlastní výrobu. Kromě toho je s dovozem výzbroje všeobecně spojen přímý, jakož i nepřímý (prostřednictvím dovozu a poradců při dovozu zbraňových systémů) dovoz know-how.

Jakou váhu má vojenskopolitický argument o přídavných možnostech dovážející země na základě zvýšení moci dovozem výzbroje, necháme zde otevřeno. Zajisté se zvyšuje moc dotyčné vlády; často se to tvrdí o dovozu výzbroje především do zemí třetího světa. To však může svádět ke zneužívání moci. Do té míry se při vývozu výzbroje srovnávání s možnými účinky rozvojové pomoci. Rozvojové pomoci se zřejmě používá v neposlední řadě k tomu, aby se konzervovaly mocenské struktury ve třetím světě. To však může být méně příznivou možností dovozce než spíše rizikem pro vyvážející zemi.

Vývoz těžké, technologicky vysoce hodnotné výzbroje skrývá riziko, že použitá technologie povede ke všeobecně vyšší technické úrovni v dovážející zemi a že toto vědění, tato technika mohou být vyváženy dále, možná také do nepovolaných rukou (potenciálního protivníka). Poslední argument je o to závažnější, že v obchodě s výzbrojí se často používá mnoha většinou skrytých oklikových cest. Riziko přenosu technických znalostí je ovšem dáno i v oblasti srovnatelných technologicky vysoce hodnotových druhů zboží. Tento druh rizika je vyvažován v kupní ceně; také mezi obchodními partnery existuje princip nešifření, který se v civilní oblasti nazývá patentovou ochranou; potřeba školení a zapracování do obsluhy výzbroje představuje překážku svého druhu proti šíření technických poznatků.

Národní trhy výzbroje jsou veskrze se silným podílem vlád, které podávají zakázky, přidělují subvence a také samy provádějí výzkum a vývoj. Tato průmyslová politika je zároveň spojena s rizikem pro vývozce, neboť tendence ke státně podporované nadprodukcí oslabuje vyhlídky na zisk, zvyšuje nebezpečí zhoubné soutěže a především destabilizuje naděje na odbyt. V žádném případě neplatí tak jako v tomto oboru, že riziko soukromého vývozce, jakmile nastane, se ihned stane rizikem státu daňového poplatníka.

Politická rizika pro vyvážející zemi vyplývají z toho, že je všude zavlékána do cizích obchodů. To zajisté je i důvodem toho, že výzbroj není dodávána do akutních krizových oblastí, což samozřejmě neplatí uvnitř spojeneckých svazků.

Co se jeví jako příznivá vyhlídka pro vyvážející zemi, je zčásti zároveň rizikem pro dovážející zemi. Tou měrou, jakou vyvážející země používá vývozu výzbroje jako „vyrovnávací nádrže“ k vytížení výrobních zařízení, jsou země dovážející výzbroj přímo závislé na poptávkové situaci ve vyvážející zemi. Tím vznikají výlohy spojené s nejistotou, které se ještě zvyšují, když vyvážející země provádí během doby v dovážejících zemích nepravidelné diskrétní kontroly. Sřídání dodavatelů často vyžaduje hluboké přeměny zbrojní technologie. Skutečnost, že kontroly používání dodané výzbroje prováděné vývozci se týkají dovážející země, je nutné hodnotit jako politicko-vojenské riziko dovážejících zemí.

-MW-